

Г. Т. Чехович,
к. е. н., доцент кафедри "Менеджмент організації",
ПВНЗ "Херсонський економічно-правовий інститут"

АНАЛІЗ І ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ КРАЇНИ

G. Chekhovych,
k. e. n., dotsent kafedry "Menedzhment orhanizatsij", PVNZ "Khersons'kyj ekonomichno-pravovyj instytut"

ANALYSIS AND FORMATION OF AN EFFECTIVE STRATEGY OF SOCIAL-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGIONS

Статтю присвячено формуванню ефективної стратегії соціально-економічного розвитку регіонів країни, аналізу змістової сторони поняття "конкурентоспроможність", дослідженню проблем формування національного багатства та методології узагальненої оцінки конкурентоспроможності регіонів країни та країни в цілому.

The article is devoted to the development of an effective strategy of social-economic development of the regions, analysis of the substance of the concept of "competitiveness". Research of problems of formation of national wealth and methodology of the generalized evaluation of the competitiveness of regions and the country in General.

Ключові слова: економічна свобода, відкрита економіка, конкурентоспроможність, технологічна конкурентоспроможність, економічний потенціал, національне багатство.

Key words: economic freedom, open economy, competitiveness, technological competitiveness, economic potential, the national wealth.

ВСТУП

Вибір державою політики часто виявляється тим пусковим механізмом, який дозволяє економіці зробити ривок уперед. Серйозні перешкоди, що зустрічаються на шляху економічного розвитку, такі як війни, валютні потрясіння, різкі зміни цін на сировину або коливання попиту, можуть надати країні, чії конкурентні позиції більш сприятливі, а проведена політика досить ефективна, зручний випадок захопити лідерство в широкому колі галузей. Якщо фактори, що зумовлюють ріст конкурентоспроможності, перестають діяти, економічний розвиток країни вповільнюється. Це відбувається, коли політику, що проводиться урядом, гальмує дія цих факторів (сюди можна віднести, наприклад, заходи щодо стримування зростання заробітної плати, вилучення за допомогою податків більшої частини доходів та ін.), коли не виправдовуються очікування громадян і руйнуються ідеали, коли втрачаються здатність і бажання підтримувати рівень капіталовкладень в економіку або коли головним прагненням у політиці стає збереження статус-кво.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Науковий інтерес до проблемами аналізу та формування ефективної стратегії соціально-економічного розвитку держави висвітлено у працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як Л. Абалкін, В. Білоус, О. Бандурка, О. Барановський, І. Бінько, В. Геєць, С. Глазьев, Б. Грієр, В. Духов, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, Б. Кваснюк, Т. Ковальчук, В. Манілов, Г. Маховскі, С. Мердок, В. Мунтіян, Н. Нижник, Є. Олейніков, Г. Пастернак-Таранушенко, С. Пирожков, К. Петрова, В. Сенчагов, Г. Ситник, А. Сухоруков, Я. Тімберген, І. Червяков, В. Шлемко, Д. Фішер, В. Ярочкін та ін.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Основною метою статті є формування ефективної стратегії соціально-економічного розвитку країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Основним засобом узагальненої оцінки конкурентоспроможності країн є індекс глобальної конкурентос-

Таблиця 1. Складові індексу конкурентоспроможності для України

Показник	Роки				I ₂₀₁₁₋₂₀₁₂ – I ₂₀₀₈₋₂₀₁₁
	2008–2009	2009–2010	2010–2011	2011–2012	
Інституції	3,3	3,1	3,0	3,0	-0,1
Інфраструктура	3,1	3,4	3,8	3,9	0,5
Макроекономічна стабільність	4,6	4,0	3,2	4,2	0,3
Здоров'я та початкова освіта	5,6	5,4	5,7	5,6	0,0
Вища освіта та професійна підготовка	4,5	4,4	4,6	4,6	0,1
Ефективність ринків товарів	3,9	3,7	3,5	3,6	-0,1
Ефективність ринку праці	4,5	4,6	4,5	4,4	-0,1
Удосконалення фінансових ринків	4,0	3,6	3,3	3,4	-0,2
Технологічна готовність	3,4	3,4	3,4	3,5	0,1
Розмір ринку	4,6	4,7	4,5	4,5	-0,1
Удосконалення бізнесу	3,9	3,6	3,5	3,5	-0,2
Інновації	3,4	3,2	3,1	3,1	-0,1
Загальний бал	4,09	3,95	3,90	4,00	0,02

Таблиця 2. Стадії розвитку економік країн миру

Стадії розвитку	Тип економіки	ВВП на душу населення, дол. США
Стадія 1	Економіка, орієнтована на фактори виробництва	< 2000
Перехід зі стадії 1 на стадію 2		2000-3000
Стадія 2	Економіка, орієнтована на ефективність	3000-9000
Перехід зі стадії 2 на стадію 3		9000-17000
Стадія 3	Економіка, орієнтована на інновації	> 17000

спроможності (GCI), створений для Всесвітнього економічного форуму професором Колумбійського університету Ксав'є Сала-і-Мартіном (Xavier Sala-i-Martin, Columbia University). GCI складений з 12 доданків конкурентоспроможності, які детально характеризують конкурентоспроможність країн світу, що перебувають на різних рівнях економічного розвитку. Для України динаміка індексу глобальної конкурентоспроможності представлена в табл. 1.

Методологія ВЕФ закладена в систему оцінки конкурентоспроможності регіонів України, виконувану щорічно фондом "Ефективне управління". Методологія передбачає:

- оцінку продуктивності країн і регіонів, обчислення індексу глобальної конкурентоспроможності;
- оцінку конкурентоспроможності країни в міжнародному контексті;
- оцінку конкурентоспроможності регіонів країни в міжнародному контексті;
- обчислення рейтингів конкурентоспроможності країни та регіонів усередині країни й у міжнародному контексті;
- визначення профілів конкурентоспроможності економіки.

Профіль конкурентоспроможності являє собою графічне й числове відображення всіх дванадцяти індексів, що становлять ІГК на одній діаграмі. Зіставлення профілів конкурентоспроможності забезпечує інтегральні оцінки економік, що є важливим для визначення напрямів соціально-економічного розвитку країни, регіону.

Методологія ІГК передбачає класифікацію типів економік країн на 5 груп (1 — економіка, орієнтована на фактори виробництва; 2 — перехідна, економіка; 3 — орієнтована на ефективність; 4 — перехідна; 5 — економіка, орієнтована на інновації) залежно від величини ВВП на душу населення (табл. 2).

Перша група — країни "початкової" стадії розвитку, коли джерелами конкурентоспроможності є або сировина, або дешева некваліфікована робоча сила. Бізнес у таких країнах конкурує на основі цінової політики, а низькі зарплати свідчать про низьку продуктивність праці. Щоб країни цієї групи могли конкурувати на світових ринках, їм необхідні, як мінімум стабільне макроекономічне середовище, де чесно функціонують суспільні, інститути плюс здоровіша та освічена робоча сила.

У другій групі об'єднані країни, що перебувають на стадії ефективного розвитку. Це означає розвиток складних виробничих процесів, поліпшення якості продукції, фактичне зростання доданої вартості. На цій стадії конкурентоспроможність країни вже визначається якістю вищої освіти й професійної підготовки, ефективністю ринку робочої сили (його гнучкістю й мобільністю), а також наявністю трудового законодавства, що сприяє розвитку бізнесу. Тут же необхідна наявність стабільної банківської системи, ринку капіталу й ринку землі. І останній обов'язковий фактор — технологічна готовність країни, тобто здатність компаній і готовність країни в цілому широко впроваджувати в економіку нові технології.

Третій, вищий щабель, який експерти ВЕФ називають стадією інноваційного розвитку, характеризується істотним зростанням заробітної плати та високим рівнем життя людей. Але це досягається лише в тому випадку, якщо окремі компанії й у цілому бізнес цих країн здатний конкурувати на глобальних ринках завдяки абсолютній новизні своєї продукції, її унікальності й ексклюзивності, найвищій якості складності. Іншими словами, це та стадія економічного розвитку, де конкуренція відбувається на рівні інновацій.

Все різноманіття конкурентних переваг можна звести до чотирьох основних видів: ресурсні, технологічні, структурні й пов'язані з ефективністю економічної політики держави. В основі ресурсних конкурентних переваг лежать наділеність країни факторами виробництва (природними ресурсами, робочою силою й ін.) і ступінь ефективності їх використання (витрати виробництва, ціни, валютні курси). Технологічні переваги — це такі фактори, як ресурс знань, технологічний ресурс, інвестиційні ресурси й ін., що забезпечують увесь спектр сучасних конкурентних переваг від технологічного випередження в одній або декількох галузях (часткова технічна перевага) до технологічного лідерства країни в цілому. Структурні переваги пов'язані з наявністю прогресивної структури економіки, відповідає вимогам науково-технічного прогресу, а також з раціональною організацією науково-виробничого процесу в плані комплексного розвитку основних і підтримуючих галузей, формування ефективних організаційних структур на основі принципів інтеграції й диверсифікованості. Нарешті, успішний економічний розвиток базується на сприятливому економічному середовищі й адекватному соціально-політичному кліматі в країні, інноваційних можливостях, що детермінують, на її здатності до створення й засвоєння нових технологій і технічному запозиченню.

Конкурентоспроможність сучасних високорозвинених країн заснована, головним чином, на технологічних перевагах, у те час як відсталих країн — на ресурсні. Іншими словами природа конкурентоспроможності багатих і бідних країн різна. Більше того, джерело конкурентоспроможності країни досить точно характеризує етап її економічного розвитку, оскільки історично на перший план послідовно висувалися такі джерела національної конкурентоспроможності, як вигідне географічне положення, володіння багатими природними ресурсами, наявність сприятливих цін на

основні фактори виробництва, висока факторна продуктивність і якість життя, новітні технології, економічне середовище, що породжує технологічне лідерство, і глобальна конкурентна стратегія.

Ключовими факторами сучасної, переважно технологічної конкурентоспроможності є:

1. Інвестиції в нову технологію та людський капітал.
2. Економічне середовище, сприятливе для виникнення й дифузії нововведень і технологічного розвитку компаній.
3. Відкрита система міжнародної торгівлі за умови захисту національних інтересів.

Відомі три основні підходи до оцінки й міжкраїного зіставлення конкурентоспроможності. Перший підхід заснований на розрахунках значень питомої оплати, що є функцією таких характеристик, як продуктивність праці, заробітна плата й валютний курс. Система цих показників дозволяє апроксимувати й зіставити національні рівні витрат і цін. У ситуаціях з різкими коливаннями валютних курсів саме останні обставини в короткостроковому періоді визначає зростання цін, а отже, і зрушення в рівнях конкурентоспроможності. Інший підхід до оцінки конкурентоспроможності виходить із аналізу реалізованих конкурентних переваг за даними про результати зовнішньоторговельної діяльності країни, а також за даними про зміну частки вітчизняних товарів у внутрішньому товарообігу. Нарешті третій, досить популярний зараз і більш комплексний підхід, прийнятий, зокрема, у дослідженнях ВЕФ, заснований на зіставленні країн за рейтингами конкурентоспроможності.

Підводячи підсумок аналізу змістової сторони поняття "конкурентоспроможність", можна зробити кілька таких висновків:

1. Конкурентоспроможність — це явище, органічно властиве ринковій системі ведення господарства, при якому одні виробники як ключові переваги перед іншими виробниками мають здатність найкраще задовольнити потреби ринку й тим самим досягають на ньому панівного стану. Наслідком цього стану стає одержання своєрідної економічної ренти двох видів — абсолютної ренти у вигляді додаткової доданої вартості від монопольного володіння ключовими перевагами та диференціальної ренти у вигляді надлишку прибутку над середнім рівнем внаслідок більш високої продуктивності вкладеного у виробництво капіталу.

2. Оскільки конкурентоспроможність може бути визначена тільки в результаті порівняння можливостей окремих виробників, вона відносна й залежить від того, з яким виробником, на якому ринку відбувається порівняння. Разом з тим виробник або товар можуть мати незаперечні конкурентні переваги, незалежно від того, на якому ринку вони представлені. Звідси, на нашу думку, формується уявлення про абсолютну й відносну конкурентоспроможність. Дійсно, неконкурентоспроможний на світовому ринку товар може бути конкурентоспроможним на внутрішньому. Такий відносно конкурентоспроможний товар може бути реалізований і принесе дохід виробнику в рамках тієї ринкової ніші, для якої його характеристики є прийнятними. Однак при цьому рівень економічної ренти виробника виявиться нижче, чим у випадку абсолютної конкурентоспроможності, і тим нижче, чим менше ринкова область, на якій товар зберігає свою конкурентоспроможність.

3. Конкурентоспроможність має внутрішню ієрархію, тобто проявляється через взаємодію різних рівнів локалізації — від рівня окремого продукту (послуги) або виробничого процесу до рівня національної економічної системи й світового господарства. Причому взаємозв'язки між рівнями ієрархії мають діалектичний характер: з одного боку, їм властива взаємозумовленість, а з іншого — можливість придбання певних якісних характеристик незалежно один від одного. Так, національна конкурентоспроможність ба-

гато в чому визначається конкурентоспроможністю окремих компаній усередині країни. У свою чергу конкурентоспроможна економіка країни створює додаткові переваги окремо працюючим компаніям у вигляді міжнародного престижу, ефективної державної політики внутрішнього ринку, що постійно й розширюється. Однак національна конкурентоспроможність і конкурентоспроможність компаній розбудовуються не тільки у взаємозв'язку, але можуть і не збігатися.

4. У числі ключових передумов, що забезпечують той або інший рівень конкурентоспроможності, можна виділити забезпеченість виробників факторами виробництва, а також якість, ціну й рівень використання останніх. При цьому самі фактори виробництва діляться на дві різні за важливістю групи — основні, або дані від природи (земля, клімат, мінеральні ресурси, населення і т. д.), і розвинені, сформовані в результаті людської діяльності (капітал, технології, кваліфікована робоча сила і т. д.). Тривалий історичний період в економічному розвитку найбільш істотну роль відігравали основні фактори виробництва. Потім у міру розвитку науково-технічного прогресу й перетворення науки в безпосередню продуктивну силу все більшого значення набували фактори, пов'язані з технологічними й організаційними інноваціями та наявністю висококваліфікованих працівників. Цей стан зберігається й у цей час, але поступове виснаження джерел основних факторів виробництва, проблеми повноцінного відтворення людських ресурсів, що виникають, у тому числі, на тлі техногенного руйнування біосфери, змушують припустити, що в майбутньому роль основних факторів знову буде зростати.

5. Значимість конкурентних переваг обмежена в часі. У міру поширення й освоєння передового досвіду знижується рівень додаткового доходу, який ці переваги здатні приносити. Для збереження досягнутого рівня конкурентоспроможності процес формування переваг повинен стати безперервним. Причому терміни розробки й впровадження інновацій повинні відповідати темпам дифузії нововведень. Отже, конкурентоспроможність — це не тільки економічне явище, але й процес безперервного пошуку інновацій, що вдосконалюють сам продукт, його виробництво й розподіл.

За визначенням, економічний потенціал країни характеризує здатність суспільства продавати товари й послуги та забезпечувати розширене відтворення з метою задоволення потреб населення, поліпшення якості життя її громадян.

Суспільне виробництво являє собою процес перетворення ресурсів у продукцію необхідного обсягу і якості. У цьому плані воно у вирішальному ступені залежить від наявності й використання взаємозалежних і взаємообумовлених ресурсів, що визначають можливості виробництва основного капіталу й інших нефінансових і фінансових активів; природних ресурсів; людських ресурсів; організації керування; інноваційного потенціалу.

Перші три елементи поєднуються поняттями національного багатства в традиційному й розширеному розумінні. Вони визначають вихідні ресурсні можливості виробництва.

Разом з тим темпи і якість економічного зростання в сучасних умовах у вирішальній мірі визначаються розвитком науки й інноваційними перетвореннями, що забезпечують приріст виробництва в основному за рахунок наукомістких товарів і послуг, істотним зниженням ресурсомісткості виробництва, а також поліпшенням організації виробництва й керування.

Потенціал економічного розвитку складається не тільки з вихідних ресурсів, але також з науково-інноваційного й управлінського потенціалів. Організація управління й науково-інноваційний потенціал тісно пов'язані з

національним багатством, однак у силу їх сутнісних характеристик розглядаються як самостійні елементи економічного потенціалу.

Наявність і використання цих факторів виробництва, у свою чергу, пов'язане із суспільним і економічним устроєм країни, зовнішньоекономічною ситуацією й економічною політикою, здатною прискорювати економічний розвиток, якщо вона націлена на довгострокове ефективне відтворення, підвищення добробуту населення, модернізацію виробничого апарату, ріст конкурентоспроможності й забезпечення економічної безпеки. Питання науково-інноваційного потенціалу, а також суспільного і економічного устрою й економічної політики є предметом подальшого розгляду.

Найважливішою характеристикою, що визначає потенційні можливості країни з виробництва товарів і послуг, є національне багатство, що характеризує базові фактори економічного зростання, яке забезпечує збільшення валового національного продукту та валового національного доходу як джерел задоволення потреб суспільства.

Національне багатство є результатом діяльності попередніх поколінь людей і в той же час основою виробничої діяльності нинішнього покоління. Воно являє собою вартість сукупності економічних об'єктів, що забезпечують їхнім власникам можливість одержання економічної вигоди. Національне багатство (національний капітал) у традиційному розумінні відображає величину накопичених у країні матеріальних і нематеріальних цінностей, створених для виробництва і споживання, золотовалютних запасів, боргів інших країн (за винятком боргів іншим країнам) і власності даної країни в інших країнах. У цьому плані воно є реальним, речовинним багатством, що представляє собою реальні активи.

Разом з тим національне багатство може бути визначене як сукупна вартість усіх економічних активів (як фінансових, так і нефінансових) у ринкових цінах резидентів, що перебувають у власності країни, за винятком її фінансових зобов'язань нерезидентам країни. При цьому слід урахувати, що фінансові документи (акції, облігації й інші цінні папери), як правило, мають цінність лише тому, що представляють права власності на речовинні елементи національного багатства й принесені доходи.

Дослідження проблем формування національного багатства України дозволили визначити так: по-перше формування національного багатства України, яке в період 2000—2005 рр. зросло з 7,7 трлн грн. до 9,9 трлн грн. (у доларовому еквіваленті на кінець 2005 року = 1,96 трлн дол. США), зростаючи в останній рік навіть із деяким прискоренням (темпи в 2002—2003 рр. — 2,6—3%, в 2005 р. — 8,5%), заклало ґрунт для нарощування темпів капіталізації країни. По-друге, структура національного багатства України відповідає структурі НБ країн перехідної економіки Західної Європи й найближчих сусідів, Росії й Білорусі, у яких левова частка (50%) — це людський капітал, а 40% — природний капітал і 10% — відтворений людиною капітал.

Формування такої структури елементів національного багатства, у якій ключова роль належить нематеріальним складовим, є відображенням нових глобальних тенденцій у процесі економічного розвитку, а саме — змін типу відтворення, форм нагромадження, критеріїв ефективності розвитку економіки, що в цілому характеризує "нова якість економічного зростання". Це означає, що більшість країн уже не ставить за стратегічну мету зростання матеріально-речовинних елементів багатства, а орієнтуються на збільшення величини і якості людського капіталу, який сьогодні стає головним фактором сталого розвитку суспільства й економіки. Для України, де в структурі національного багатства частка людського капіталу протягом 2000—2005 рр. не зростає, а зменшується (з 55,7 до 46,7%), і питома вага матеріального капіталу

підприємств є значно нижче, ніж у розвинених країнах, актуальними є два напрями, які забезпечать ефективність економіки — ріст вкладень держави, бізнесу, домашніх господарств, спрямованих на нарощування людського потенціалу, й забезпечення достатнього обсягу зроблених активів (через відновлення основного капіталу, підвищення ефективності існуючих і включення нових активів у ринковий оборот), що в цілому створить основу для переходу до моделі розвитку, орієнтованої на якісне економічне зростання.

ВИСНОВОК

В умовах, що сформувалися, саме стратегія реалізації наявного в країні потенціалу визначає можливості формування ефективної стратегії соціально-економічного розвитку як основи для організації діючої системи забезпечення економічної безпеки.

Література:

1. Архипов А. Экономическая безопасность: оценки, проблемы, способы обеспечения / А. Архипов, А. Гордещкий, Б. Михайлов. — *Вопр. экономики.* — 2005. — № 12. — С. 36—44.
2. Белов А. Национальная безопасность — безопасность личности, общества, государства / А. Белов. — *К.: Служба безопасности.* — 2004. — № 9. — С. 6—7.
3. Бельков О. А. Понятийно-категориальный аппарат концепции национальной безопасности / О. А. Бельков // *Безопасность.* — М.: 1994. — № 3. — С. 24—28.
4. ВВП на душу населения по ППС в 2009 году [Электронный ресурс] // *Статистика стран мира. Обзор* / А.И. Исаенко. — Режим доступа: <http://iformatsiya.ru/tab1/20-vvp-na-dushu-naseleniya-po-pps-2009.html>.
5. Єгоров Ю.В. Екологічна складова у структурі національної безпеки України: державно-управлінський аспект взаємодії / Ю.В. Єгоров. — *К.: Стратегічні пріоритети.* — № 4 (13). — 2009. — С. 191—199.
6. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія / В.Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. — *К.: РНБОУ, Нац. ін-т страт. досліджень,* 1997. — 144 с. — (Сер. "Нац. безпека"; вип. 2).
7. Закон України "Про основи національної безпеки України": за станом на 19 черв. 2003 р. / *Відомості Верховної Ради України.* — *К.: Офіц. вид.* — № 39. — 2003. — (Нормативні директивні правові документи).

References:

1. Arkhyrov, A. Horodetskyj, A. and Mykhajlov, B. (2005), "Ekonomycheskaia bezopasnost", *otsenky, problemy, sposoby obespecheniya*, vol 12., pp. 36—44.
 2. Belov, A. (2004), "Natsyonal'naia bezopasnost' — bezopasnost' lychnosty, obschestva, hosudarstva", vol.9, pp. 6—7.
 3. Bel'kov, O. (1994), "Poniatyjno-katehoryal'nyj apparat kontseptsyy natsyonal'noj bezopasnosty", *Bezopasnost*, vol. 3, pp. 24—28.
 4. Ysaenko, A. (2009), "VVP na dushu naseleniya po PPS v 2009 hodu" [Elektronnyj resurs], *Statystyka stran myra*, Kyiv, Ukrain.
 5. Yehorov, Yu. (2009), "Ekolohichna skladova u strukturi natsional'noi bezpeky Ukrainy: derzhavno-upravlins'kyj aspekt vzaiemodii", *Stratehichni priorityety*, vol. 4, pp/ 191—199.
 6. Shlemko, V. And Bin'ko, I (1997), "Ekonomychna bezpeka Ukrainy: sutnist' i napriamky zabezpechennia", *monohrafiia*, pp. 144.
 7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), *Zakon Ukrainy "Pro osnovy natsional'noi bezpeky Ukrainy"*, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol.29.
- Стаття надійшла до редакції 14.09.2013 р.*